

1

29/1981

Slovenský národopis

девяносто

в девяносто

Na obálke: Ludová rozprávačka a poetka Judita Urbanová, narodená 29. apríla 1900 v Lipovci — slúžka, neskôr roľníčka, a Ondrej Urban, narodený 21. januára 1900 na Slizkom — vápeničiar, košikár, roľník, robotník. Z prípravovanej zbierky dr. Márie Prasličkovej „Spomienky a poézia Judy Urbanovej“. Foto Gabriel Kladek

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Viera Gašparíková

REDAKČNÁ RADA
Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová, Adam Pranda, Antonín Robek

1

29/1981

***Slovenský
národopis***

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VEDA

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH**ŠTÚDIE**

- Milan Leščák: Seminár „Žánre folklórnej prozaickej tradície v súčasnosti“ (úvod) . . . . .
 Viera Gasparíková: Problematika špecifickosti prozaických druhov a súčasné ústne podanie . . . . .
 Ján Michálek: Spomienkové rozprávanie a spomienková literatúra . . . . .
 Dušan Ratka: K charakteristike povorového rozprávania . . . . .
 Mária Kosová: Kategória rozprávača folklórnych žánrov . . . . .
 Libuše Volbrachtová: Úloha jednotlivce ako nositele folklórnej tradície . . . . .
 Dagmar Klímová: Soudobá tradíce ako podklad rekonstrukce folklóru starších epoch . . . . .
 Bohuslav Beneš: Žánrové príznaky slovesných projevov zvykoslovného cyklu . . . . .
 Milan Leščák: O asimilácii foriem kontaktnej a technickej komunikácie . . . . .
 Antonín Satke: Na okraj lidové anekdoty . . . . .
 Peter Liba: K niektorým otázkam typológie prijemcu folklórneho textu . . . . .
 Viliam Marčok: Folklórna próza a diefa (súčasná prax, stav a perspektívy bádania) . . . . .
 Marta Šrámková: Funkce vyprávění u školní mládeže . . . . .
 Václav Hrníčko: Cesty působení folklórni a nefolklórni prózy na dětský kolektiv a formování jeho výpravěckého repertoáru . . . . .

Vilmos Voigt: Otázky folklorizmu a detského folklóru v súčasnom skúmaní folklóru	101
Zora Vanovičová: Detský folklór a vplyv hromadných oznamovacích prostriedkov	107
5 MATERIÁLY	
Josef Jančák: Lidová výroba a její vývojové proměny	112
6 DISKUSIA — GLOSY	
Zora Rusnáková: Skice k systémovému vymedzeniu etnografie	123
23 ROZHLADY	
Za Christom Vakarelskim (Ján Podolák)	136
35 RECENZIE A REFERÁTY	
Dítě a tradice lidové kultury (Marta Sigmondová)	139
V. Olivová: Lidé a hry (Soňa Švecová)	141
J. Máčová: Úloha rodiny v socialistické společnosti (Viera Pilátová)	142
J. Okrucký—V. Kautman: Výtvarník a dřevo (Jarmila Paličková-Pátková)	143
Problémy etničeskoj geografii i kartografií (Peter Slavkovský)	144
Narodna tvorčisť ta etnografia (Mikuláš Nevrly)	146
L. Ch. Feoktistova: Zemledelje u Estoncov 18 — načalo 20 v. (Peter Slavkovský)	148
Š. Š. Gadžijeva: Očerki istorii semji i braka u Nogajcev 19 — načalo 20 večka (Viera Pilátová)	150
A. A. Žaborjuk: Ukrainskij žyvopys	

doby serevnovyčja (Mikuláš Mušinka)	151	Петер Либа: К некоторым вопросам типологии воспринимающего фольклорного текста	71
A. D. Dridzo: EtnokuIturnyje processy v Vest-Indii (Jaroslav Čukan)	152	Вильям Марчок: Фольклорная проза и ребенок (современная практика, состояние и перспективы исследования)	82
Wieś Rudawa i jej okolice (Jarmila Paličková - Pátková)	154	Марта Шрамкова: Функция рассказывания у учащейся молодежи	89
A. Zambrzycka-Kunachowicz: Zwyczajowe formy spółzycia społecznego (Jarmila Paličková - Pátková)	155	Вацлав Гричко: Пути воздействия фольклорной и нефольклорной прозы на детский коллектив и формирование его репертуара рассказывания	96
E. Siatkowska: Zachodniosłowiańskie zwołania na zwierzęta (Rudolf Śramek)	157	Вилмош Воигт: Вопросы фольклоризма и детского фольклора в современном исследовании фольклора	101
T. Hofer — E. Fél: Magyar népművészet (Izabela Danterová)	158	Зора Вановичова: Детский фольклор и влияние на него средств массовой коммуникации	107
L. Takács: Irtásgazdálkodásunk emlékei (Soňa Švecová)	160		
A magyar tanyarendszer múltja (Soňa Švecová)	161		
K. Kumer: Etnomuzikologija (Soňa Švecová)	162	МАТЕРИАЛЫ	
K. Ranke: Die Welt der einfachen Formen (Karel Horálek)	164	Йосеф Янчарж: Народное производство и его эволюционные изменения	112
M. Ivanová-Šalingová — Z. Maníková: Slovník cudzích slov (Viera Gašparíková)	166	ДИСКУССИЯ — ГЛОССЫ	
Výzva Výboru Matice slovenskej	167	Зора Руснакова: Эскизы к системному разграничению этнографии	123

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

Милан Лещак: Семинар „Жанры фольклорной прозаической традиции в современности“ (введение)	5
Вера Гашпарикова: Проблематика специфичности прозаических видов и современное устное исполнение	6
Ян Михалек: Рассказы-воспоминания и литература воспоминаний	17
Душан Ратица: К характеристике повериий	23
Мария Косова: Категория рассказчика фольклорных жанров	29
Либуше Волбражтова: Роль индивида как носителя фольклорной традиции	35
Дагмар Климова: Современная традиция как основа реконструкции фольклора старших эпох	42
Богуслав Бенеш: Жанровые признаки словесных проявлений обрядового цикла	51
Милан Лещак: Об ассимиляции форм контактной и технической коммуникации	59
Антонин Сатке: По поводу народного анекдота	65

Peter Liba: K nekotorm voprosam tipologii vosprinimayushchego fol'klornogo teksta	71
Vil'iam Marčok: Fol'klornaya proza i rebenok (sovremennoya praktika, sostoyanie i perspektivy issledovaniya)	82
Marta Šramkova: Funktsiya rasskazyvaniya u uchashcheyся molodezhi	89
Vaclav Grichko: Puti vozdeystviya fol'klornoj i nefol'klornoj proszy na detskiij kollektiv i formirovaniye ego repertuara rasskazyvaniya	96
Vilmos Voigt: Voprosy fol'klorizma i detskogo fol'klora v sovremennom issledovanii fol'klora	101
Zora Vanovichova: Detskij fol'klor i vliyanie na nego sredstv massovoj kommunicatsii	107
МАТЕРИАЛЫ	
Йосеф Янчарж: Narodnoe proizvodstvo i ego evoliutsionnye izmeneniya	112
ДИСКУССИЯ — ГЛОССЫ	
Зора Руснакова: Eskizi k sistemnemu razgraničeniju etnografii	123
ОБЗОРЫ	
Памяти Христа Вакарелского (Ян Подолак)	136
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	

INHALT

STUDIEN

Milan Leščák: Das Seminar „Die Genres der prosaischen Folkloretradition in der Gegenwart“ (Einleitung)	5
Viera Gašparíková: Zur Problematik des spezifischen Charakters der Prosagattungen und die heutige mündliche Überlieferung	6
Ján Michálek: Die Erzählung aus der Erinnerung und die Memoirenliteratur	17
Dušan Ratiča: Zur Charakteristik der abergläubischen Erzählungen	23
Mária Kosová: Die Kategorie des Erzählers von Folklorewerken	29
Libuše Volbrachtová: Die Rolle des Individuums als Träger Folkloretradition	35

Dagmar Klímová: Die heutige Tradition als Unterlage zur Rekonstruktion der Folklore früherer Epochen	
Bohuslav Beneš: Die Gattungsmerkmale der literarischen Äusserungen im Brauchtumszyklus	
Milan Leščák: Die Assimilation der Formen der Kontakt- und der technischen Kommunikation	
Antonín Satke: Einige Randbemerkungen über den Volkswitz	
Peter Liba: Einige Fragen zur Typologie der Rezeption von Folkloretexten	
Viliam Marčok: Die Folkloreprosa und das Kind (Heutige Praxis, Zustand und Perspektiven der Forschung)	
Marta Šrámková: Die Funktion des Erzählens bei der Schuljugend	
Václav Hrníčko: Die Wirkungswege der Folklore- und der Nichtfolkloreprosa auf das Kinderkollektiv und auf die Formung seines Erzählrepertoires .	
Vilmos Voigt: Fragen des Folklorismus und der Kinderfolklore in der heutigen Folkloreforschung	
Zora Vanovičová: Die Kinderfolklore und der Einfluss der Massenmedien auf die Kinder	

MATERIALIEN

Josef Jančář: Die volkstümliche Produktion und ihre Wandlungen	
--	--

DISKUSSION — GLOSSEN

Zora Rusnáková: Die Skizzen zur Systemdefinition der Ethnographie .	
---	--

RUNDSCHAU

Christo Vakarelski ist gestorben (Ján Podolák)	
--	--

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ARTICLES

Milan Leščák: The Seminar "Genres of the Folklore Prosaic Tradition in the Present" (Introduction)	
--	--

42 Viera Gašparíková: Problems of the Specific Character of the Prosaic Kinds and the Present Tradition	6
51 Ján Michálek: The Remembrance Narration and the Memoirs	17
59 Dušan Ratka: On the Characteristic of the Superstition Narration	23
59 Mária Kosová: The Category of the Folklore Genres Teller	29
65 Libuše Volbrachtová: The Role of an Individual as a Bearer of the Folklore Tradition	35
71 Dagmar Klímová: The Present Tradition as a Support for the Reconstruction of the Older Epoch Folklore	42
82 Bohuslav Beneš: The Genres' Marks of the Literary Expressions of the Custom Cycle	51
89 Milan Leščák: On the Assimilation of the Forms of the Contact and Technical Communication	59
96 Antonín Satke: The Folk Anecdote .	65
96 Peter Liba: Some Questions on the Typology of the Receiver of the Folklore Text	71
101 Viliam Marčok: The Folklore Prose and the Child (Present Practice, State and Research Perspectives)	82
107 Marta Šrámková: The Function of Narration with School Youth	89
112 Václav Hrníčko: Ways of Action of the Folklore and Nonfolklore Prose on the Children Collective and on the Forming of its Narrative Repertory	96
123 Vilmos Voigt: Questions of Folklorismus and Children Folklore in the Present Research of Folklore	101
123 Zora Vanovičová: The Children Folklore and the Influence of Massmedia	107
136 VARIOUS MATERIAL	
136 Josef Jančář: The Folk Production and its Developing Changes	112
DISCUSSION	
123 Zora Rusnáková: The Outline for the System Determining of the Ethnography	123
COMMENTARY	
136 Christo Vakarelski is dead (Ján Podolák)	136
5 BOOKREVIEWS AND REPORTS	

KATEGÓRIA ROZPRÁVAČA FOLKLÓRNYCH ŽÁNROV

MÁRIA KOSOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Teoretickú iniciatívu v snahe určiť kategoriálny obsah autorskej osobnosti rozprávača v tvorbe folklórnych textov nám poskytla literárna teória, ktorá v posledných dvadsiatich rokoch rozpracovala problém postavy rozprávača románu, novely a poviedky.

Uvažovať o folklórnom rozprávačovi v konfrontácii s rozprávačom románu dovoľuje kultúrna cesta, ktorú od pôvodného prameňa, a tým bola ústna slovesnosť, cez grécky román prekonal európsky román, novela a poviedka. Postava rozprávača v literárnych dieľach sa v tejto súvislosti javí ako návratná z ústnej slovesnosti.

V aplikácii poznatkov literárnej teórie o rozprávačovi románu na kategóriu folklórneho rozprávača ostávame pri základných poznávacích východiskových pojmoch procesu folklórneho textu, a to pri koreláciách tradícia — improvizácia a kolektívnosť ako sociálna a estetická kategória.¹

Epická prasituácia, ako ju označil Wolfgang K a y s e r² „rozprávač rozpráva poslucháčom o niečom, čo sa stalo“, nezmenene prebieha v neodlučiteľnej korelácií rozprávač — text — publikum podnes. V tejto triáde je rozprávač dôležitým členom komunikujúcim epicú štruktúru. Bez jeho prejavu neexistuje komunikácia, ani samotný text.

V procese komunikácie folklórneho textu, ktorý sa uskutočňuje vo vzťahu rozprávač — poslucháči ide o určitý spôsob predstavenia, v ktorom zúčastnené osoby nadobúdajú status roly. Na vytváraní roly rozprávača,³ na jej vyznení, sa nepriamo zúčastňujú aj poslucháči. Úspech komunikácie je tiež podmienený vzťahom oboch rolí. Avšak vlastný proces komunikácie medzi rozprávačom a poslucháčmi určuje fakt zrozumiteľnosti. Zrozumiteľnosť rozprávača pre poslucháčov je založená na jednej zo špecifických črt folklóru — na princípe *konvencionálnosti*. R. A b r a h a m s, analyzujúc zložité vzťahy folklórnych žánrov, poukazuje na nevyhnutnosť zachovávania konvencionálnosti, ktorá musí prestupovať celým rozprávačovým prejavom, inak by ho poslucháčstvo nerozumelo. Rozprávač podľa Abrahamsa „musí používať spôsoby, ktoré zodpovedajú folklórному typu a pri prednese súhlasia s očakávaniami, viažúcimi sa k danému folklórному druhu. Rozprávač má k dispozícii, možno povedať, súbor klišé, ktoré na začiatku a v určitých rozhodujúcich časových úsekoch signalizujú poslucháčstvu, s akým typom folklórnej výpovede má do činenia.“⁴

Rozprávač folklórnych textov sprítomňuje minulé udalosti. Tento fakt vy-

jadril už koncom dvadsiatych rokov R. Fernández, keď charakterizoval činnosť rozprávača *récitu* (druh rozprávania najbližší románu — pozn. M. K.): „rozprávanie je spríomnenie minulých udalostí, ktorých reprodukciu tvorí rozprávač v zmysle zákonov predvádzania a presvedčovania.“⁵ Poslucháčom ako i rozprávačovi je rovnako známy začiatok i koniec príbehu, jednako vždy nanovo a so záujmom počúvajú to isté a od toho istého či iného rozprávača. Oceňujú konštantný a teda známy obsah, ale väčšmi ich prifahuje spôsob jeho podania, preto s radosťou prijímajú aj inovované rozprávanie, ak spĺňa ich estetické predstavy.

Na úrovni vzťahu medzi prameňom a rozprávačským textom predstavuje v našom chápání prameň z kontinuitnej, lokálnej, regionálnej i širšej tradície známa téma, fabula; textom označujeme konkrétnu podobu rozprávania, konkrétny sujet, vytvorený určitým rozprávačom.

Z aspektu času a priestoru určitého folklórneho spoločenstva sa v rozprávačovi spája funkcia prameňa s osobou „autora“. V tomto zmysle rozprávač aktualizuje v kolektívnom vedomí latentne uložené témy a fabuly, ale sprostredkúva aj nové, neznáme sujety. Preto rozprávačom nie je iba ten, ktorý vie viac ako kolektív, ale ten, čo to vie lepšie a je schopný dať svojim vedomostiam najadekvátnejšiu umeleckú podobu. Proces tvorenia textu rozprávačom, pričom rozprávač nie je „mierou všetkého“, sa odohráva v súčinnosti s kolektívnosťou ako sociálnou kategóriou a je výsledkom pôsobenia kolektívnosti ako umeleckej kategórie. Na osnove oboch faktorov rozprávač vždy nanovo realizuje estetickú podobu vzťahu folklórneho diela k skutočnosti.

Tieto závažné faktory sú verifikovateľné jednak sociologicky, z rozprávačovej ekosféry a sociosféry, ovplyvňujúcej tvorbu jeho textov, a jednak sú

zistiteľné v oblasti estetickej kvality jeho rozprávania.

Výsledným produkтом rozprávania ako procesu umeleckého pretvárania je vytvorenie fiktívneho sveta, ktorý sa nachádza medzi skutočnosťou a umením, a ktorý zakaždým ožíva v inej podobe ako jedinečný svet toho ktorého rozprávača. Rozprávač tvorí fiktívny svet dvojakými výpovedami: všeobecnými výpovedami a výpovedami o skutočnosti. Prvé náležia do sféry tradície vôbec, druhé patria do lokálneho kolektívneho vedomia a do plánu rozprávačovej improvizácie.

Rozprávačova aktivita má viacero podôb. Jednu z foriem aktivity predstavuje voľba, uprednostňovanie, obľuba tém a látok a „nahrádzanie vyprázdených znakových obsahov“ (najmä mýtických výpovedí) novými sociálnymi obsahmi, aktuálnymi v konkrétnnej sociosfére.

Literárna teória v skúmaní postavy rozprávača ako jednej z kategórií románu pracuje s dvoma pojмami základného významu: s rozprávačovým postojom a rozprávačskými postupmi. Z affinity oboch pojmových obsahov rozprávač — tvorca folklórneho textu a postava rozprávača v kontexte románu vyplýva, že aj podstata vlastnej aktivity folklórneho rozprávača, a tou je tvorenie textu, a vo vzťahu k poslucháčom sa javí na dvoch uvedených úrovniach, z ktorých jedna je oblasťou *rozprávačových postojov*, druhá je oblasťou *rozprávačských postupov*.⁶

V roli rozprávača plní vykonávateľ funkciu sprostredkovateľa textu, ale aj sám je tvorcom-autorom textov; v oboch funkciách je v diele prítomný svojimi postojmi a postupmi. Hodnota rozprávačských postojov a postupov ako ideových a estetických kategórií tvorí jeho kultúru *rozprávania*.

Rozprávačov postoj ako poznávacia kategória, a postupy ako oblasť štýlistiky tvoria spolu rozprávačovu koncepciu, ktorá má rozhodujúci vplyv na

všetky vrstvy textu, na plán dejá, prostredia, postáv a na štýl, spresňuje N. Krausová;⁷ aj na vzťah textu k poslucháčom, pridáva k týmto kategóriám folklorista.

V tvorbe folklórneho textu má postoj rozprávača hodnotu reálnej historickej kategórie, hodnotu vzťahu určujúceho spoločenské a etické stanovisko rozprávača k textu a poslucháčom. Postoj i zorný uhol a perspektíva rozprávača sú podmienené jeho kultúrnym substrátom, sociosférou a celkovou ekosférou, a uskutočňuje sa v reláciach tradícia — inovácia — kolektívnosť — individualizácia.

K základným pojmom rozprávačského postoja a postupov pričleňujú literárni teoretici ďalšie zložky so spresňujúcou a doplňujúcou funkciou.⁸ Rozprávačský postoj v tomto zmysle sa konkretizuje pojmi: rozprávačovo hľadisko, zorný uhol rozprávania a rozprávačská perspektíva. V kategóriálnej podstate rozprávača folklórnych textov, v jeho špeciálnej aktivite (právo výberu, voľby, hodnotenia vo vzťahu k normám folklórneho diela i spoločenstva) môžeme predpokladať fungovanie uvedených pojmov. Činnosť rozprávača, ktorá sa realizuje v naratívnej komunikácii, funguje len v historicko-spoločenskej väzbe. Z toho vyplýva pevná späťosť medzi skutočným svetom rozprávača a umelecky pretvoreným svetom folklórneho diela. V tomto zmysle historické i fiktívne hľadisko rozprávača tvoria pevný vzájomný vzťah. Doplňujúce zložky kategórie rozprávačského postoja vyžadujú v aplikácii na folklórny text podrobnej analýzu, ktorá sa vymyká diskusnému charakteru tohto príspevku.

Rozprávačovo videnie sveta, vyplývajúce z jeho postoja k skutočnosti, sa esteticky realizuje rozprávačovými postupmi, ktoré predstavujú výber z folklórnej štylistiky a poetizmov. Pomocou nich rozprávač stvára estetický vzťah medzi fiktívnym svetom a realitou.

Osobitosť poetickej realizácie rozprávačského postoja určuje samotný folklórny materiál. Rozprávača zavádzajú rešpektovanie základných schém poetickej vzťahov príznačných pre jednotlivé folklórne žánre. Na druhej strane využívanie poetizmov a ich výber tvorí osobný štýl rozprávača a tým spestruje kolorit textu.

Rozprávačské postoje a postupy sa objektivizujú formou rozprávania — *narácie*, ktorú predstavuje špeciálny jazykový prehovor. F. Stanzel¹⁹ rozoznáva dve štylistické podoby narácie: *opis* — ako oznamovanie postupujúceho dejá a *scénické predstavovanie* — ako stvárvnanie dejá v dialógoch. Rozdielnosť medzi týmito kategóriami označuje termíni „panoramickej“, týkajúci sa opisu, a „mimetickej“, vzťahujúci sa na scénické predstavovanie.

Vo folklórnej praxi prednášanie textu na úrovni opisu aj scénického predstavovania prebieha ako *rozprávačov reprodukujúci monológ* (máme pritom na mysli väčšinou európskych rozprávok rozprávaných jedným rozprávačom). V naračnom type rozprávačovho monológu je obsiahnutý opis ako prevládajúca forma oznamovacieho rozprávania s formou nepriamej reči, prítomný je tu dialóg ako forma scénického predstavovania; v zriedkavých prípadoch sa vyskytuje aj monológ postavy. K týmto formám narácie sa priraďuje prehovor rozprávača k poslucháčom v podobe komentárov, príhovorov, oboznamovanie poslucháčov s niektorými faktami dejá, o ktorých ešte nevedia ani postavy textu.

Uvedené typy narácie sa v rozprávačských textoch vyskytujú v rôznom kvantitatívnom pomere. V ozajstnom umeleckom tvorení textu bývajú u jedného rozprávača zastúpené všetky tri druhy naračných foriem, no najčastejšie sú prípady s prevládajúcim opisom v menšej miere striedenom dialógmi.

Rozprávačov monológ, ktorý je jazy-

kovou realizáciou jeho postoja i postupov, má ako ústny prehovor charakter tradičnej improvizovanej¹⁰ aj hovorovej reči.

Špeciálne dialógy v rozprávačom texte bývajú takmer totožné s hovorovými formami lokálneho jazyka a z veľkej časti práve v hovorovom (archaickom i aktuálnom) jazyku je čaro rozprávania. Jazykové vyjadrenie dej a aktivity postáv má podobu préterita s prechodom do historického príznamu, čo pôsobí na priblíženie časopriestorovej vzdialenosť rozprávania k poslucháčom.

Rozprávaný text, ako sme uviedli, tvorí rozprávačov postoj a postupy. V procese rozprávania sa prejavujú príznakové črty rozprávača vo výbere z paradigmy folklórnej štylistiky a v individuálnom stvárnení ideovej hodnoty fiktívneho sveta. Zoskupením týchto príznakov možno vydeliť rozprávačské typy.

Využijúc výsledky analýzy rozprávača v literárnych druhoch pokúsime sa ich zovšeobecňujúco aplikovať a stanoviť niektoré typy folklórnych rozprávačov. Upozorňujeme znova na značnú a výraznú afinitu rozprávača v literárnom druhu a rozprávača folklórnej skladby, ktorá nám tento postup dovoľuje. Typične východisko je rozprávačov vzťah:

1. k postavám ako nositeľom dej (V. Propp), cez postavy sa tento vzťah prenáša na vzťah k svetu,

2. k umeleckej skutočnosti predstavanej v diele,

3. k sujetu (v jeho výstavbe dôraz na hodnotu výrazu),

4. k poslucháčom.

Z týchto vzťahov možno vyvodíť 4 typy folklórnych rozprávačov, uplatnením schémy N. Krausovej, založenej na Fr. Stanzelovej, J. Pouillonovej a C.—E. Magnyovej typizácie rozprávača románu.¹¹

1. *Rozprávač autorský — osobný* sa vyznačuje schopnosťou budovať z vlastného zorného uhla tradičný sujet; po-

stavy opisuje nielen podľa činov, ale aj podľa myšlienok. Rozprávač sa vsúva do textu komentárimi, príhovormi adresovanými publiku, upozorňuje v konkrétnych príkladoch na rozdiel medzi časom, o ktorom rozpráva, a časom, v ktorom sa rozpráva („vtedy — dnes“). Poza chrbát postáv nadvázuje kontakt s poslucháčmi a prezrádza o nich, čo ani postavy samy nevedia. Štylisticky sa vyjadruje opisom, ktorému na roveň kladie aj scénické predstavovanie, vyjadrené dialógmi; postavu vyjadruje občas jej vnútorným monológom.

2. *Rozprávač neosobný* sa drží v úzadí, do textu nepreniká. V jeho rozprávaní prevláda opis, scénické predstavovanie sú zriedkavejšie a úsporné. V poslucháčoch jeho rozprávanie vyvoláva dojem ich osobnej účasti na príbehu.

3. *Priamy rozprávač* sa včleňuje do sveta rozprávania. Sám seba označuje, alebo skutočne je, účastníkom rozprávaného príbehu. Inokedy rozpráva príbeh, ktorý sa stal vierohodným osobám a rozprávač sa s ním stotožňuje. Typ príznačný pre rozprávanie démonologických povestí, ktoré takýto rozprávač často podáva v ja-forme. V jeho narácii prevláda opis.

4. *Rozprávač „oka kamery“¹²* si všíma len vonkajšie fakty, črty a činy postáv. Podáva len ich dialóg, nikdy nie monológ. V narácii je u neho opis na rovnakej úrovni so scénickým predstavovaním.

Hoci sme uvedené kategórie rozprávačov získali aplikatívnym postupom z literárneho výskumu, ich existencia ako tvorcov folklórnych textov v takýchto podobách je zrejmá. Okrem uvedených typov vyskytujú sa rozprávači, pre tvorbu ktorých je príznačné prelínanie typových príznakov, ako aj zlučovanie viacerých charakterizujúcich príznakov v jednej rozprávačskej osobe. Štyri uvedené skupiny rozprávačov takisto nie sú počtom definitívnym. Takisto pokus o určenie obsahov kategórií rozprávača

ako tvorcu — i roly vo vzťahu k poslučácom, je len čiastočným poukázaním na hĺbku rozprávačskej problematiky,

ale aj na možnosti využiť v jej riešení teoretické impulzy folkloristike blízkych disciplín.

POZNÁMKY

- 1 GUSEV, V. Je.: Estetika folklóru. Praha 1978.
- 2 KAYSER, W.: Das sprachliche Kunstwerk. Bern 1964, s. 349.
- 3 KAYSER, W.: Vortragsreise. Bern 1958, s. 90.
- 4 ABRAHAMS, R.: The complex relations of simple forms. Genre II, 1969, s. 106—128. Poľský prekl. in: Pamiętnik literacki LXX, 1979, 2, s. 321—342.
- 5 FERNANDEZ, R.: Messages. La méthode de Balzac. Paris 1926, s. 61. Cit. podľa KRAUSOVÁ, N.: Rozprávač a románové kategórie. Bratislava 1972.
- 6 Termínom postoj a postup zodpovedajú u Kaysera a Stanzela označenia Erzählgattung a Erzählweise.
- 7 KRAUSOVÁ, N.: c. d., s. 52.
- 8 Porov. KAYSER, W.: Das sprachliche Kunstwerk, c. d., s. 211 a kritiku kategórií v WEIMANN, R.: „New criticism“ a vývoj buržoazní literárni vedy. Praha 1973. Porov. staf VII. „Vypravěč, rétorika a společnost“, s. 233—240.
- 9 STANZEL, Fr.: Typische Formen des Romans. Wien—Stuttgart 1970, s. 11n.
- 10 Bližšie VINOGRADOV, V. V.: Problém skazu v štýlistike. In: Teória literatúry. Bratislava 1971, s. 371n.
- 11 KRAUSOVÁ, N.: c. d., s. 58n.
- 12 Termín MAGNY, C. E.: Lâge du roman améracain. Paris 1948, s. 50.

КАТЕГОРИЯ РАССКАЗЧИКА ФОЛЬКЛОРНЫХ ЖАНРОВ

Резюме

Для познания категории рассказчика мы устанавливаем предварительно следующие индексы: 1. Рассказчик как продукт определенного культурного субстрата, представляет управляющий принцип эпической структуры, которую он создает по законам исполнения при условии согласия слушателей. 2. Процесс создания текста является отражением отношения и метода рассказчика. 2.1. Отношение является исторической категорией социального и этического содержания. 2.1.1. Метод как эстетическая реализация отношения руководствуется законами поэтики (культура рассказывания). 3. Активность рассказчика на уровне тра-

диция — инновация проявляется системными подходами в плане селекции, субSTITУции и комбинации. 4. Типология рассказчиков с точки зрения отношения и методов (частичная): 4.1. Субъективный рассказчик. 4.2. Объективный рассказчик. 4.3. Прямой рассказчик. 4.4. Рассказчик „глаза камеры“.

В культуре рассказывания субъективного и прямого рассказчика характеризуют средства сценического исполнения, частично и описание; объективный рассказчик выражается описанием; рассказчик „глаза камеры“ в равной степени использует и сценические средства, и описание.

DIE KATEGORIE DES ERZÄHLERS VON FOLKLOREWERKEN

Zusammenfassung

Zur Bestimmung der Kategorie des Erzählers setzen wir vorläufig folgende Indizes fest: 1. Als Produkt eines bestimmten Kultursubstrates stellt der Erzähler das leitende Prinzip einer epischen Struktur dar, die er mit der Zustimmung seiner Zuhörer nach den Gesetzen der szenischen Vorführung gestaltet. 2. Der Prozeß der Textbildung ist ein Reflex der Position und der Methode des Erzählers. 2.1. Die Position des Erzählers ist eine historische Kategorie des sozialen und ethischen Inhalts. 2.1.1. Die Methode als ästhetische Realisierung der Stellung richtet sich nach den Gesetzen der Poetik (der Erzählkultur). 3. Die Aktivität des Erzählers in der Ebene Tradition — Innovation äußert sich im systema-

tischen Verfahren bei der Selektion, Substitution und Kombination. 4. Die Typologie der Erzähler im Hinblick auf ihre Methode und Position ist folgende: 4.1. Der persönliche Erzähler. 4.2. Der unpersönliche Erzähler. 4.3. Der direkte Erzähler. 4.4. Der Erzähler „des Auges der Kamera.“

Für die Erzählkultur des persönlichen und direkten Erzählers sind die Mittel der szenischen Vorführung und zum Teil auch die Beschreibung charakteristisch; der unpersönliche Erzähler drückt sich mittels der Beschreibung aus; der Erzähler „des Auges der Kamera“ verwendet gleichermaßen szenische Mittel wie die Beschreibung.

Rozprávač Jozef Rusnák – Bronda, Foto M. Kosová, 1942

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 29, 1981, číslo 1

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka
PhDr. BOŽENA FILOVÁ, CSc.

Výkonná redaktorka
PhDr. VIERA GAŠPARÍKOVÁ, CSc.

Tajomníčka redakcie
PhDr. Zora Vanovičová

Typografia: Eva Kovačevičová

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr. Václav Frolic, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosáľová, CSc., PhDr. Adam Pranda, CSc., doc. PhDr. Antonín Robek, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné Kčs 80,—

Výmer SÚTI č. 8/6.

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6/VII, 884 19 Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1980

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Академии Наук

Год издания 29, 1981, № 1

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Вера Гашпарикова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клеменсова 19

SLOWAKISCHE VOLSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 29, 1981. Nr. 1. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Viera Gašparíková

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 29, 1981, No. 1

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences.

Managing Editors PhDr. Božena Filová and PhDr. Viera Gašparíková

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie slovaque des sciences

Anné 29, 1981, No. 1

Parait quatre fois par an, Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Viera Gašparíková

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam HOLLAND

